

SOUTHERN AFRICAN RURALITY IN HIGHER EDUCATION

GO YA KWA YUNIBESITI

DIPOLELO GO TSWA MO BATHUTING
BA METSE YA MAGAE

DIYUNIBESITI TSE DI TSAYANG KAROLO

RHODES UNIVERSITY
Where leaders learn

University of Fort Hare
Together in Excellence

**University of
BRISTOL**

University of Brighton

BANAYAMATLOLE

LENANEO LA DITENG

	Ketetsopele_____	3
1.	Matseno_____	5
2.	Botshelo jwa metse ya magae_____	7
	2.1 Maitemogelo_____	7
	2.2 Go akanya ka isago_____	8
	2.3 Go kopa phatlha ya go ya kwa yunibesiting_____	12
3.	Leeto la go ya kwa yunibesiting_____	15
	3.1 Go tswa gae_____	15
	3.2 Paka ya kwadiso_____	17
	3.3 Go tlwaela madulo_____	18
4.	Phetogelo go yunibesiti_____	21
	4.1 Go tsenela dithuto tsa tlhatlhelelo_____	25
	4.2 Go tlwaela lefatshe la dijithale_____	26
	4.3 Go ikemela_____	27
5.	Go aloga le go tswela pele_____	28
6.	Kgakololo ya bofelo_____	31
7.	Ditebogo_____	32

KETETSOPELE

Dipolelo tse di mo bukaneng e di boletswe ke setlhopha sa baithuti ba ngwaga wa bobedi wa dithuto tsa dikerii e e kwa tlase go tswa kwa Yunibesiting ya Fort Hare, Yunibesiting ya Johannesburg le Yunibesiti ya Rhodes. Baithuti ba, mmogo le ba bangwe ba bantsi, botlhe go tswa kwa dikgaolong tsa magae ba gape ba ithutang dirutwa tse di farologaneng, ba tsera karolo mo porojekeng ya Ba Metse ya Magae mo Aforika e e mo Borwa mo Thutong e Kgolwane (Southern African Rurality in Higher Education (SARiHE)) ka 2017 le 2018. Boikaelelo jwa porojeke e ne e le go tlotlhomisa ka fa baithuti ba ba tswang kwa dikgaolong tsa magae mo Aforikaborwa ba itemogelang ka teng go ithuta mo thutong e kgolwane, go ba kgontsha go ipela ka kitso le bokgoni jo ba nnileng le jone mo malapeng le merafeng ya bone le go tlotlheletsa le go tswelletsa tshegetso e ba e filweng ke diyunibesiti.

Baithuti ka bobone ke bone ba simolotseng bukana e, ka ba ne ba bone fa e ne e le tsela ya go diragatsa thusomorafe mo merafeng ya bone. Ditlhopha tse dinnye, di thusiwa ke Moporofesara Gina Wisker go tswa Yunibesiting ya Brighton kwa UK, di dirile mmogo mo mafelong a beke a se kae go tthagisa bukana e. Dipolelo tsa bone ke tsa sebele, di tlhalosa maitemogelo a a tshwanang le a a farologaneng.

1. MATSENO

Southern African Rurality in Higher Education (SARiHE) ke porojeke e e dirang le batlhotlhomisi-mmogo ba baithuti go ralala diyunibesiti tsa Aforikaborwa tse tharo – Yunibesiti ya Johannesburg, Yunibesiti ya Rhodes le Yunibesiti ya Fort Hare. Jaaka baithuti re dira tokomane ya maitemogelo a rona a pele ga go ithuta mo dikgaolong tsa magae le maitemogelo a rona a yunibesiti.

Boikaelelo jwa bukana e ke go ruta bamalapa, ditsala, dikolo le baagi ka ga phetogo ya motho ka nosi go tswa mo maitemogelong a magae go ya go maitemogelo a yunibesiti, dikgwetlho le ka fa motho a kगतलhanang le tsone ka teng le go di fenya. E ama gape dilo tse re tshwanang ka tsone le mororo re tswa mo magaeng le/kgotsa lemoragong le le farologaneng.

Mo pakeng ya morago ga tlhaolele (apareteiti), phitlhelelo go thuto e kgotwane e oketsegile thata. Le fa go le jalo, ka ntlha ya go tlhoka tshedimosetso, ditšhelete, le tshegetso, batho ka bontsi ba ba tswang kwa magaeng ga ba nne le tšhono ya go ya kwa yunibesiting, fa ba ba kgonang gantsi ba tlogela mo tseleng ntle ga go nna le borutegi. Dikgang tse ga di a tshwanela go nna dikganedi go mongwe le mongwe yo o le kang go fitlhelela bokgoni jwa bone.

Kaedi e ke ya motho mongwe le mongwe ka nosi yo a ipelaelang, ka maikaelelo a go ba fa ditharabololo tse di dirilweng ke batlhotlhomisi-mmogo go tswa kwa dikgaolong tsa magae. Bukana e e tlaa tlotla ka botshelo jwa magae, ka ditheo tsa jone, leeto go ya kwa yunibesiting kgotsa kwa thutong e kgotwane, phetogo ya go nna mo yunibesiting, le se se botlhokwa go gaisa, ka fa o ka tswelelang go tswa mo mathateng a o kopanang le one le go tsepamisa mo boikaelelong, gore o kgone go atlega mo go nneng le borutegi jwa gago.

2. BOTSHELO JWA METSE YA MAGAE

Botshelo mo dikgaolong tsa magae bo kgatlhisa fela jaaka botshelo bope bo sele mo mafelong a mangwe. Le fa go le jalo, le batho ba magae ba akanya ka botshelo ka kwa ntle ga mafelo a bone; re akanya ka go ya kwa diyunibesiting morago ga materiki tse di leng dimaele tse di kgakala kwa ditoropong. Botshelo mo dikgaolong tsa magae gape bo farologane tebang le ditlhabololo.

2.1 MAITEMOGELO

Dikgaolo tsa magae di ka ga bommogo, le se se botlhokwa go gaisa, go bontsha Botho magareng ga batho. Tikologo ya magae ke yone motheo wa go ithuta ditiro, boitiso, boipelego, le tlotlo. Batho ba ba mo dikgaolong tse ba busiwa ke tlwaelo, setso, le katlaatlalo.

Mo dikgaolong tsa magae, dingwe di tshabologile fa dingwe di sa tshabologa. Malapa mangwe a kwa magaeng a dirisa metsi a matamo, a noka kgotsa a melatswana, a dirisa matlwana a mesima a a se nang tlhabisomowa, mme mangwe ga a na matlwana gotlhelele. Le fa go le jalo, dikgaolo dingwe tsa magae di na le metsi a a siameng le ditirelo tsa kgeleloleswe tse di tlamelwang ke mmasepala. Karolo e e gwetlhang ke gore re tsamaya dikgala tse dileele go fitlha kwa dikolong, ka ntlha ya gore go na le tse di seng kae tse di leng teng. Bangwe ba nna mo matlong a RDP, megwaafatshe (mekhukhu), matlo a mmu, kgotsa matlo a a agilweng sentle ka ditena tsa samente, mme karolo e e molemo ke gore, go sa kgathalesege gore o nna mo ntlong ya mofuta ofe, re e dira legae le gone re itumela jaaka balelapa.

"Jaaka basimane re ne re atle re ye go thuma koo. Ka gore letamo le ne le le kotsi thata, re ne re kgalemelwa ke batsadi ba rona gore re se ka ra thuma, mme go ne go se na le fa e le letsatsi le le lengwe le ka lone re sa yang go thuma. Nako le nako fa re boela kwa morago, re ne re itewa thata."

– . Motlhotlhomisi-mmogo wa moithuti ¹

¹ Dinopolo tsotlhe tse di mo bukaneng e di builwe ke batlhotlhomisi-mmogo ba baithuti.

2.2 AKANYA KA ISAGO

Batho ba magae le bone ba na le maikaelelo a ba batlang go a fitlhelela. Re batla go bona dithutego kwa yunibesiting gore re tokafatse setšhaba sa rona, le go fedisa lehuma mo baaging ba rona. Go na le batho mo merafeng ya rona, le bamalapa a rona kgotsa balosika, ba ba tlhageletseng ka magetla mo morafeng o re nnang mo go one. Batho bano ba rutegile, ba na le matlo a magolo, ba na le dijanaga, le gone bangwe ke barutabana ba rona, go tswa mo maemong a sekolo sa poraemari go ya kwa maemong a dikolo tse dikgolo. Re batla go tshwana le bone. Rotlhe re gakologelwa ka fa re neng re akanya ka go ya kwa yunibesiting:

"Maikemisetso a me a simologile kwa boemong jwa poraemari. Tota e ne e se kakanyo e ntle le fa go le jalo; morutabana wa me o ne a tle a re betse fa re sa kgone go araba dipotso tsa dipalo ka nepagalo, ka jalo ke ne ka eletsa go tshwana le ene gore ke kgone go tla go boela koo gore ke otlhae bana ba gagwe. Hahaha! E ne e le ka ga go ipusulose tsa ka nako eo, mme e rile fa ke fitlha kwa sekolong se segolo, ke ne ka lemosiwa ditiro tse dingwe tse di kgatlhisang tsa boiphediso, tse di jaaka booki, disaense, le palotlotlo. Kgaitadiake o ne a nna mooki, ka jalo ke ne ka kgatlhegela go gaisa go tswelletsa dithuto tsa me."

"Boammaaruri ke gore, ke ne ke sa tlhomamisa gore ke ne ka batla go dira eng, mme fela ke kgatlhegela sengwe le sengwe se se dirang ka dipalelo."

"Mo maemong a sebele, ke tsaya balelapa ba le botlhokwa mo go kalokalo le gone ke akanya gore ke ba kolota go le gontsi, mme ka go ya kwa sekolong ke bonnye jo ke ka bo dirang go ba duela go bo ba ntelile go gola go nna motho yo o pelonomi yo ke leng ene gompieno. Ke kgona go dira dilo tse tsotlhe ka Keresete; ke modumedi wa gore dilo tsotlhe di tlhodilwe ke Modimo."

"THUTO KWA
YUNIBESITING KE YONE
SEDIRISWA SOSI SE
MOTHO A KA SE DIRISANG
GO BOPA SEŠWA SEEMO
SA KWA GAE."

"KWA YUNIBESITING
KE KWA TOTA RE KA
KGONANG GO BUSETSA
TSHOLOFELO E E
LEBETSWENG YA BATSADI
BA RONA."

PELE GO TLIWA KWA YUNIBESITING

"Ehh...thekenoloji ya dijitale (radio) e nne ya nna le seabe se se botlhokwa ka gore dibui go tswa kwa ditheong tse di farologaneng di ne di bua ka ga go tsenya kopo kwa diyunibesiting, e seng fela kwa go e le nngwe mme e leng kwa diyunibesiting tse dintsi, gore o kgone go nna mo boemong jo bo siameng jwa go swetsa gore ke setheo sefe se ke ratang go tsenela dithuto kwa go sone, fa tsotlhe di nkamogetse. Dipapatso gape di fa tshedimosetso e ntsi ka ga ditšhono tsa dibasari tse di leng teng. Jaanong jaaka ke le kwa yunibesiting, thekenoloji e e jaaka radio e sa ntse e na le karolo e e botlhokwa, ka gore dilo tse di jaaka dibasari le fa madi a sekolo a okeditswe di a begiwa ka gale."

O SIMOLOTSE GO UTLWA LENG KA GA YUNIBESITI?

"Ke simolotse go utlwa ka ga yunibesiti fa ke ne ke dira mophato wa me wa bo10 ka 2012 kwa Flagstaff Comprehensive School, koo ke neng ke dira dithuto tsa me tsa sekolo se segolo. Gape, fa ke ne ke tswelletse ke ithuta, e ne e le sengwe se se sa tlwaelegang mo go nna; se se makatsang ke gore ke ne ke sa itse se tota ke neng ke batla go nna sone ka ntlha ya gore ke goletse mo kgaolong e e kgakalakala. Mo godimo ga moo, e rile fa ke dira mophato wa me wa bo10, ke ne ka tsenela pontsho ya ditiro tsa boiphediso koo ke amogetseng tshedimosetso ya tlaleletso, ka jalo go ne go na le batho ba ba farologaneng ba ba tswang mo ditheong tse di farologaneng mo Aforikaborwa mme batho bao ba ne ba mpolelela ka ga yunibesiti. Go na le mefuta e e farologaneng ya tshedimosetso ka ga se se bidiwang YUNIBESITI."

2.3 GO KOPA PHATLHA YA GO YA KWA YUNIBESITING

Go kopa phatlha ya go ya yunibesiting ka kakaretso go ngamola tlhogo fa o sa itse sepe ka thekenoloji. Le gale, mo dikolong tse di dirisang diforomo fela le ofisi ya poso go botoka thata. Gonne ka thekenoloji go bonako thata go tsenya kopo ka inthanete, e e leng kgwetlho go moithuti wa materiki kgotsa moithuti wa kwa magaeng. Go laisolola foromo ya kopo gape ke bothata, ka gore ga re itse gore e ka fitlhelwa kae – ga re ditswerere thata tsa go latela ditaello tsa mo inthaneteng le gone puo e thatathata mo go rona. Go sa nne teng ga Khefi ya Inthanete gore o fitlhelele Inthanete gape ke kgwetlho ka re tshwanetse go rekela di-smartphones tsa rona data, e e tlhotlhagadimo thata le gone baithuti bangwe ga ba na tsone.

Le fa go le jalo, barutabana bangwe ba thusa thata go tlamela ka diforomo tsa kopo le go re thusa go tlhopha ditiro tsa boiphediso tse di re tshwanetseng. Dikolo dingwe di lesego go tsenela dikaelo tsa ditiro tsa boiphediso gore di ba kaele mo tlhophong ya tiro ya boiphediso, go ikaegile ka dipholo mo dirutweng le go thusa go tsaya diforomo tsa kopo go tswa mo ditheong tse di farologaneng. Go bangwe ba rona, makwalodikgang, diyalemowa, le dithelebišene ke tsone motswedi nosi wa rona wa tshedimosetso mme re tlaa tshwanela ke go dirisa madinyana a re nang le one go fitlha kwa ditheong tseo go tsenya kopo. Mme bangwe ba setse na le balosika le ditsala kwa ditheong tse dikgolwane mme ba ba thusa ka tsela ya go tsenya kopo.

KA FA KE TLHOPHILENG YUNIBESITI LE KA FA KE TSENTSENG KOPO KA TENG

"Ke na le moagisani yo o tseneletseng dithuto kwa Yunibesiting ya Cape Town mme o dirile khoso e e tshwanang le e ke neng ke batla go e dira, ka jalo ke ne ka botsa batho ka ga Cape Town mme ba ne ba mpolelela gore ke nngwe ya dikolo tse di molemo. Ke ne ka ya kwa Khefing ya Inthanete go laisolola diforomo tsa kopo ka thuso ya tsala. Ka letsatsi le le latelang moithutimmogo o ne a mpolelela ka ga Yunibesiti ya Johannesburg mme o ne a re ga e duedise go tsenya kopo fa e le gore kopo e tsenngwa ka inthanete – owaii, kopo ya Yunibesiti ya Cape Town e ne e le R100 le gone ke ne ke se na le one madi ao, ka jalo ke ne ka tsaya tšhono e. Ke ne ka tsenya kopo."

"Yunibesiti ya Fort Hare ke e e gaisang le gone ke e tlhotlhwatlase go gaisa mo go tsone tsotlhe, ka jalo e diretswe batho ba ba jaaka nna ba ba tswang kwa dikgaolong tse di kgakalakala, gape e diretswe batho bantsho ba ba dikobo dikhutshwane. E siame thata mo dikering e ke neng ke batla go e ithutela."

"FA O TSWA KWA KGAOLONG
YA MAGAE YA GAENO O YA KWA
LEFELONG LE LENGWE, GA O KA
KE WA TSWA KWA GAE FELA JAAKA
MOTHO YO O YANG KWA LEFELONG LE
LE GAUTSHWANE. BALELAPA BOTLHE,
BALOSIKA BA BA GAUFI LE DITSALA
BA TLAA KGOBOKANA GO GO KAELA
GORE O SE KA WA LEBALA KA GOPE
BOIKAELELO JWA GAGO JWA GO
TSWA FA GAE."

3. LEETO LA GO YA KWA YUNIBESITING

Leeto la go ya kwa yunibesiting ke maikutlo a a molemo, ka gore bamalapa ka bontsi kwa gae ga ba a bona tšhono ya go ya, mme nna ke mongwe wa ba ba lesego.

3.1 GO TSWA GAE

Jaaka kgato ya ntlha, dipelo tsa dipholo tsa mophato wa bo12 tsa batho ka nosi ke ntlha ya tshimologo ya mongwe le mongwe yo o lemogang gore o tshwanetse go tswa fa gae. Mo go nna, go ne go tswana fela; le fa go ntse jalo go ne go na le megopolo e e farologaneng ka ga gore a ke tlaa atlega koo kgotsa nnyaa.

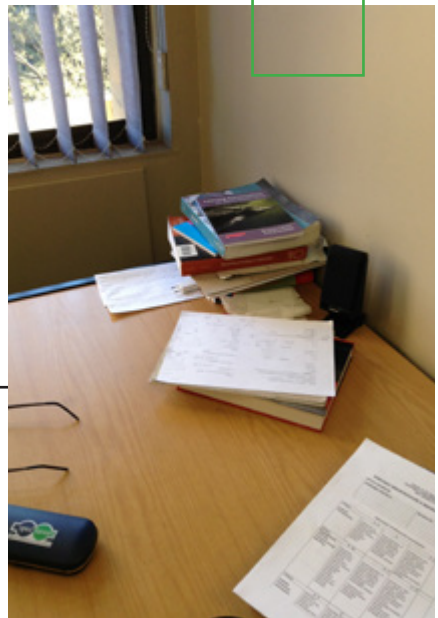
Bothata ba ntlha jo ke neng ke na le jone ke gore ke ne ke sa itse ope kwa Johannesburg. Go ne go se ope wa balosika la me yo a neng a direla kwa ke neng ke tshwanetse go ya gone, ka jalo ke ne ke se na ope yo a ka nkamogelang kwa Johanneburg. Lesego ke gore morutabana wa me o ne a lemogile gore ke na le bothata mme o ne a simolola go nthusa ka bonako go bona lefelo le ke ka le dirisang fa ke sa ntse ke ikwadisa. O ne a rulaganya le batho ba a neng a ba itse kwa Johannesburg go nthusa fa ke goroga, mme ba ne ba ka nkisa kwa lefelong le le tlhokegang.

Letsatsi le ke tlogileng ka lone go ya kwa yunibesiting le ne le utlwala le farologane tota, ka gore ke ne ka tshwanela ke go tsaya leeto fa ke sa ntse ke tshositswe ke merero e mentsi. Fa ke le mo beseng, ke ne ke akanya ka fa ke yang go lemoga mongwe yo ke iseng ke tsamaye ke kopane le ene mo nakong e e fetileng.

Ka letsatsi le ke neng ke sepela ka lone, ke ne ke na le tlhobaela thata, ka gore ke ne ke se na le yone tsela ya go ikgolaganya le mongwe go mo itsise gore ke kwa kae. Selulafounu ya me e ne e kolobile ka gore go ne go na pula mo tseleng ya go ya kwa seteišeneng sa dibese mo mosong oo.

Kwa bofelong ke ne ka goroga le go kgona go atlega go ikgolaganya le motho yo o neng a tlile go ntsaya. Selo sa ntlha se ke se lemogileng fa ke goroga ke toropokgolo le dikago tse di telele, tse tsotlhe di neng di lebege e kete di a tswana ka nako eo.

Ka letsatsi le, ke gakologelwa ke leka go tshwara ka tlhogo tsela ya kwa ke yang teng, ka go bala palo ya meretologo (go tšhika) le mebila e re e fetileng. Mme ke ne ka latlhegelwa ke palo mme ka itlhoboga, mme ka simolola go ela tlhoko ditlhagiso tse ke di filweng ka ga Johannesburg le gore ke ka falola jang bokebekwa jwa koo. Ka lesego ga ke a kgaratlha go bona lefelo la yunibesiti, ka gonne ke ne ke na le mongwe yo o itseng kgaalo eo.

3.2 PAKA YA KWADISO: MAITEMOGELO A MOTHO MONGWE

Go sa nne le mongwe yo o tlang go nkgatlhantsha fa ke gorogela kwadiso ya me kwa Johannesburg go amile paka ya me ya kwadiso. Ke ne ke le thari kwa kwadisong ka ntlha ya seo – ke gakologelwa gore ke ne ka tshwanela go siana ke ya kwa le kwa go dira gore batsamaisi ba dumele gore ke amogetswe, fa ke ntse ke leka go ikwadisa. Bothata jwa tlaleletso e ne le gore moeteleetsi wa ditšhelete yo ke neng ke na le ene ka nako eo o ne a na le motseletsele wa ditragalo tsa tlwaelo tsa mo nakong e e fetileng tsa go sa duele madi a a neng a na le maikarabelo a go a duela. Ba ne ba mpolelela gore ke ituelela madi a kwadiso, a ke neng ke se na one. Le ke lone lebaka le le ntirileng gore ke nne thari kwa kwadisong. Moeteleetsi wa me wa ditšhelete o ne a gana go nkwarela lekwalo la gore o tlaa na le boikarabelo jwa go ntuelela madi a dithuto a ngwaga oo, gore ke kgone go kwadisa.

Lesego ke gore ke ne ka tsenya kopo go baeteleetsi ba ditšhelete ba le mmalwa, ka jalo mongwe o ne a fetola ka letsatsi la tswalelo ya kwadiso. Bothata ke gore ke ne ke se kwa sekolong ka nako ya karabo/tsibogo, mme seo se ne sa ntira gore ke nne thari kwa kwadisong. Ka Mosupologo wa beke e e latelang ke ne ka ya kwa yunibesiting, go leka go kwadisa. Mosupologo oo e ne e le tshimologo ya ditlase tsa semesetara mme ka ntlha ya seo ba lefapha ba ne ba re ke tllile go retelelwa ke dithuto. Ba ne ba batla go somarela madi, a go ya ka bone a neng a ile go sengwa fela. Ke ne ke bolelelwa go Boenjenere bo thatathata le gore ga nkitla ke kgona go tshwara fa dithuto di se tseng di fitlhile teng. Seno e ne e le seipato sa bone sa konokono (gareng ga tse dingwe) mme ba mpolelela gore ke boele kwa gae le gore ke tswe mo yunibesiting le pele ke simolola tota. Mme ke ne ke dumela gore ke tshwanetse go kwadisa ka gore ke ne ke tshwanelega e bile ke na le ditokomane tsotlhe tsa molao. Ka ntlha ya botlhokakutlwisano fa gare ga me le motho yo o kwa lefapheng yo o neng a na le boikarabelo jwa go thibolola batho gore ba kgone go kwadisa, e ne ya nna kang – go fitlhela e rarabololwa ke Dini ya Boenjenere, yo o neng a rebola gore ke kwadisiwe le gore ke simolole go tsena ditlase ka bonako. Tiego ya kwadiso e ntirile gore ke se ka ka tsenela seminara ya baithuti ba ngwaga wa ntlha.

3.3 GO TLWAEELA

E rile fa ke se na go lwela morero wa kwadiso, ke ne ka tshwanela go thulana le ntwana e nngwe ya dilo tse e seng tsa akatemi. Ka nako e e ne e le kgang ya marobalo. Mo ntlheng e, kgang e ne e le gore mo e batlileng e nna gongwe le gongwe marobalo a ne a tletse, ntle le fa a ne a sa dumelwa ke yunibesiti gore a neele marobalo a baithuti. Ka jalo, seno se ntirile gore ke fudugele kwa marobalong a me kwa tshimologong ya Mopitlwe, mo e neng e ka nna kgwedi le nngwe morago. Ka yone nako e, ke ne ke nna le mongwe yo ke neng ke mo itse, mme o ne a nthusa go tlhaloganya kgaolo, ka gore ke ne ke sa tsenela seminara.

"Go bona mongwe a tsena fela fa pele ga gago morago ga gore o nne mo moleng ka lobaka lo lo leele lwa nako go katla tlhogo. Botlhokatekano go tswa mo baithuting ba bathusi go ntirile gore ke tlhagise matshwenyego tebang le go dirisa botsala go direlana dithuso. Ke rata batho, ke itumelela batho, mme dilo tseo tsotlhe tsa go sa fiwe tlotlo ke baithuti-ka-nna le baithuti ba bathusi go ne ga mphetola go na motho o sele."

"Go na le tlhaeletsano e nnye kgotsa ga e teng gotlhelele mo ditlhatlhelong kwa yunibesiting ka ntlha ya puo ya tlhaeletsano. Ka dinako dingwe ga o tlhaloganye mareo, mme fa dilo di tlhagisiwa ka puo ya gago ke gone fa o tlhaloganyang botoka. Nna ka sebele ke kgaratlha go tlhaloganya dipampiri ts akatemi tse re tshwanetseng go di ithuta. Seno se baka tiragatso e e bokoa ka gore ga o a tlhaloganya dintlha – e seng gore o ne o sa di itse, mme go ne go ka nna botoka fa di ne di le ka puo ya gago."

THARABOLOLO:

Tsela e e di gaisang ya go fenywa dikgwetlho tseno tsotlhe ke go bua le batho le go dira ditsala, mme se se botlhokwa bogolo ke go botsa batho fa o batla tshedimosetso kgotsa fa o latlhegile, mo go tlaa go thusang go aga gore o nne le tshepo mo go wena le tsela e o itlhagisang ka yone. Fa go tla mo go se tlhaloganyeng mo tlelaseng le go tshaba go botsa dipotso, ka dinako dingwe o tshwanetse fela go nna pelokgale le go botsa potso ya gago, mme fa ba go tshega o tlaa kgona go itse gore o fositse kae le go nna le tšhono ya go tlhaloganya kgopolo le go baakanya diphoso tsa gago. Tharabololo e nngwe ke go dirisa dikopano tsa therisano tse motlhatlheledi a di fileng go bao ba batlang thuso.

POLELO KA GA MOITHUTI WA YUNIBESITI

O ne a ithutile kwa sekolong se segolo, a falotse materiki wa gagwe ka dipholo tse di kwa godimo mme a tshwanelega go ithutela dikerii ya Batšhela kwa yunibesiting.

O ne a tswa kwa lemoragong le le dikobo dikhutshwane. Mmaagwe e ne e le motsadi yo o se nang molekane e bile a sa thapiwa. Nako ya go ya kwa yunibesiting e ne e fitlhile mme ba ne ba tshwanetse go tsaya tshwetso. Mme o ne a tshwenyegile gore ngwana wa gagwe o ya go tshela jang kwa yunibesiting kwa ntle ga madi le diaparo tse di siameng. Mme fela o ne a sa itse mo go kalo ka maitlhophelo a go ithuta a a leng teng. O ne a ya kwa yunibesiting, a tlogela mmaagwe yo o tshwenyegileng kwa morago. Batho ba motse ba ne ba seba mmaagwe ba ipela ka go swaba ga gagwe mo ba neng ba go ikakanyetsa. Ba ne ba naganne gore ngwana wa gagwe o tlaa boa, ka e le mongwe wa batho ba ba humanegileng go gaisa yo ba mo itseng.

Go ne go sa le pele thata go ipela!

O ne a boela ga ka malatsi a boikhutso mme go ne go na le phetogo e kgolo mo go ene. O ne a lebega jaaka mongwe yo o tswang kgakala, mme o ne a le mongwe wa bone. O ne a nna sekao sa bankane ba gagwe ka gore ba ne ba tlhotlheleditswe mme botlhe ba ne ba batla go tshwana le ene. O ne a tsamaya ka boitshepo a itse gore bankane ba gagwe ba ne ba eletsa go tshwana nae. O ne a tswetse melomo ya bao ba buileng maswe ka ga mmaagwe le ene. Dilo tse tsotlhe di diregile fela ka gore tlhaloganyo ya gagwe e ne e katisitswe go bona molemo mo go sengwe le sengwe.

4. PHETOGELO GO YUNIBESITI

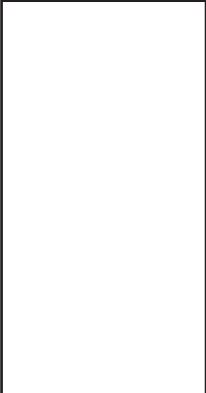
Nako e ke nngwe ya tse di gaisang tse o tlaa itemogelang tsone, le gone e tletse ka boitumelo jo bontsi, fa o kopana le batho ba bantšhwa ba bantsi ba ba tswang mo lemoragong le le farologaneng. Le fa go le jalo, go sa ntse go gwetlha, jaaka o leka go dira ditsala. Ka jalo o nna le dinako tseo tse ka tsone o tshwanelang go bua le mongwe le mongwe yo o kopanang le ene fela gore o se ikutlwe o latlhegile. Go na le dinako gape tse o tshwanetseng go reka dibuka fa o tlwaetse go fiwa sengwe le sengwe kwa sekolong se segolo. Gape o tshwanetse go tsenya kopo kgotsa go saenela matlole, mo go tlhokang gore o eme mo meleng e meleele, mme ka dinako dingwe go nna thata fa o se na sepe se o ka se jang.

GO TSWA KWA GAE...

...GO YA KWA YUNIBESITING

Go goroga kwa yunibesiting jaaka ngwana wa kwa magaeng go nna moithuti wa ngwaga wa ntlha ke kgwetlho e kgolo mme dikgwetlho tsotlhe di ka fenngwa. Go ithuta kwa yunibesiting go farologane thata le go ithuta kwa sekolong se segolwane. Go ithuta kwa yunibesiting ka dinako dingwe go ka raraana mo moithuting wa nako ya ntlha, mme go ikamanya le ba bangwe go dira gore tiro e nne bonojana, ka gonne o tlaa kopana le mongwe yo o fetileng ka dilo tse o fetang ka tsone.

Le gale, yunibesiti ga e tshose jaaka e ka tswa e lebegae; gotlhe mo go tlhokiwang mo go wena ke gore o tswela go dira se o tletseng go se dira.

BOITUMELELO JWA GO ITSE GORE
O TLOGA O NNA MOITHUTI WA
YUNIBESITI BO NYELELA FA BO
KOPANA LE GO KATLEGA TLHOGO MO
O KOPANANG LE GONE FA O FITLHA
KWA YUNIBESITING EO."

"DITLELASE TSE DIKGOLO DI KATLA
TLHOGO KA BOTSONE."

A O NE O NA LE DIKGOLAGANO DIPE KWA YUNIBESITING?

"Ga o kitla o dumela ka fa ke neng ke kgaratlha ka teng – tota le go itse kemo ya me ya gore a ke amogetswe kgotsa nnyaa, ka gonne Fort Hare e retelelwa ke go fa baithuti tshedimosetso go ba itsise gore a ba amogetswe. Ke tlile fela kwano ka seteitemente sa dipholo tsa me, e bile ga ke itse gore ke tlaa robala kwa kae morago ga go kwadisiwa, ka gore ke ne ke le kgakala le legae."

Kwa yunibesiting o tlhoka go nna tsala le go iketla le ba bangwe. Ga o kgone go dira sengwe le sengwe o le esi. Mo lefatsheng le o sa le itseng, le batho ba o sa ba itseng, le go dira dilo tse o iseng o tsamaye o di dire, o tlhoka e le ruri go golagana le ba bangwe, gore o kgone go golagana le 'lefelole le sa tlwaelegang' le e leng yunibesiti.

Go fetoga go tswa mo botshelong jwa magae go ya kwa botshelong jwa yunibesiti ga go ise ka gope go nne tirego e e bonolo. Go ya kwa yunibesiting go tshwana le go tsaya tselana e ntšhwa mo botshelong jwa gago. Ke boammaaruri gore botshelo ke leeto le le telele go ya kwa katlegong e e sa itseweng. Go golela mo magaeng, go tswa mo lemoragong kgotsa mo legaeng le le dikobo dikhutshwane, le go tsena sekolo se se kwa tengteng ga magae koo dilo di tsayang nako go fitlha kwa go wena, go ka dira gore baithuti ba ikutlwe jaaka e kete ba tshela mo lefatsheng le le lebetsweng. Ka dinako tse dingwe go botlhoko go golela kwa magaeng, o sa itse sepe ka botshelo jo bo kwa ntle kwa mme o itse fela botshelo jo o bo tshedileng, o gaeletswe mo magaeng. Go tswa mo magaeng go ya kwa yunibesiting go akaretsa go kopana le batho ba ba ntšhwa, bangwe ba bone e se batho ba mofuta o tota o ka ratang go ikamanya le bone. Mme boammaaruri ke gore, seemo sengwe le sengwe se a tla e bile se a feta, ga se nnele ruri le gone sengwe le sengwe ga se gwetlhe ka fa o akanyang ka teng.

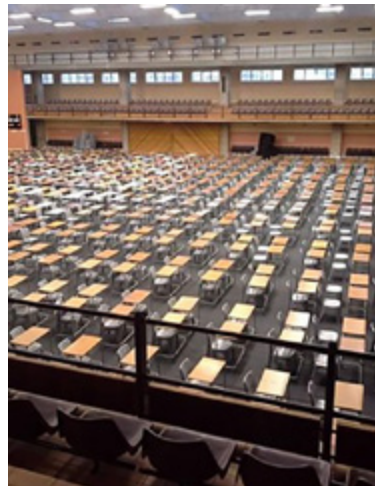

4.1 GO TSENELA DITHUTO TSA TLHATLHELELO

Selo sa ntlha se se thata se motho a rakanang le sone ke go dirisa lenaneo la dithuto gore o kgone go bona mafelo a o tshwanetseng go tsenela ditlhlase kwa go one. Bontsi jwa rona re tlwaetse dikago tse dinnye tse di se nang matlhatlhaganyane e mentsi, ka jalo jaaka moituti yo montšhwa ka dinako dingwe o a latlhega mme o felele o sa tsenele ditlhlase tsa gago tsa ntlha. Ke nngwe ya dinako tse di gaisang, mme fela jalo di a tshosa, gonne bontsi jwa rona ba re tswang kwa dikgaolong tsa magae ga re kgone go tthagisa maikutlo a rona ka thelelo ka Seesimane. Fa e le nako ya gago ya ntlha ya go tsenela tlelase, o tshaba go botsa dipotso ka gore o akanya gore balekane ba gago ba tlaa go tshega, ka o sa itshepe mo go lekaneng fa o bua Seesimane. Bontsi jwa rona bo tlwaetse go ithuta ka patitšhoko mo phaposiborutelong mme ga re itse sepe ka diporojeketara.

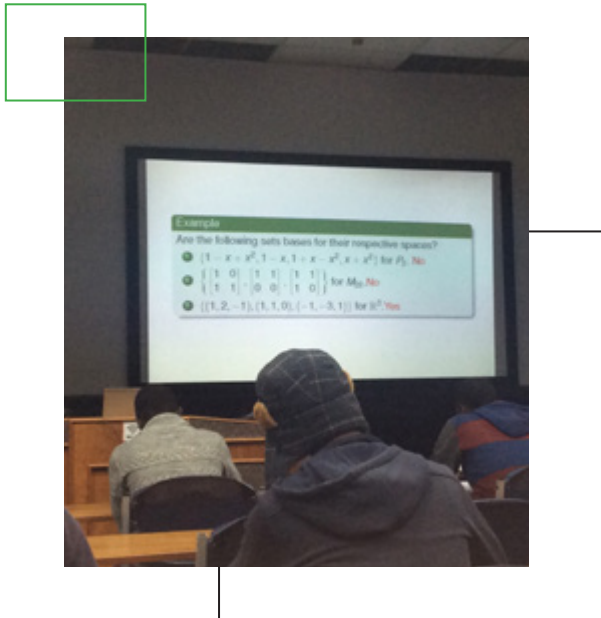
Gape go na le diphaposi tse dikgolo thatathata tsa tlhatlhobo. Go itemogela dilo tse dingwe e le la ntlha go ka tswa go kgaatlhisa, mme fela gape go ka ngamola tlhogo ka dinako dingwe. Mme go ngamoga tlhogo go a tokafala fa nako e ntse e tsamaya. Ka dinako dingwe go a re galefisa, mme ka nakwana e e latelang go nna sengwe se le rona re tshegang ka ga sone.

"Jaaka o ka bona, diteseke le ditulo di rulagantswe sentle. Ke gone fano fa ditlhatlhobo di kwalelwang teng. Ka paka e, mongwe le mongwe o itemogela nako e e bokete, ka gore ga go na ope yo o letlelelwang go tlaeletsana le motho yo mongwe ka ntlha ya melao ya ditlhatlhobo. Mela e rulagantswe ka tsela e mela ya mojule wa lefapha le le rileng e kgaogantsweng ka teng ka mela ya mojule go tswa mo lefapheng le lengwe."

4.2 GO TLWAE LA LEFATSHE LA

Go ya ka thanodi e e mo Google, 'lefatshe la dijitale' go tewa lefatshe le kwa go lone batho ba golaganang ka thekenoloji ba dirisa ditsela tsa tlhaeletsano ka namana tse di jaaka diimeile. Jaaka moithuti, tsela e le nngwe fela ya tlhaeletsano e o e tlwaetseng ke WhatsApp le Facebook, mme fa o se na go goroga kwa yunibesiting, o tshwanetse go tlwaela mefuta e mentšhwa ya tlhaeletsano. Go fa sekao, o tshwanetse go tlhola diimeile tsa gago go bona dikitsiso tse motlhatlheledi a di manegileng. Gape, o tshwanetse go fitlhelela uLink le Blackboard go bona dintlha le go tlhola diasenemente, sengwe se e leng tirego e thata fa o sa e tlwaela. Selo se sengwe se bontsi jwa rona bo tlwaetseng go se dira ke go isa diasenemente tse di kwadiweng ka seatla, o bo o bula Inthanete fela le go batla potso e o e batlang go bona karabo ya yone o bo o isa asanenente. Mme fa o le kwa yunibesiting, o rutiwa gore go tsaya tiro jaaka e ntse go tswa go Google ke kutsokwalo, le gore go palelwa ke go neela tshupetso ya nopollo ke kutsokwalo, e e felelang ka theetso ya kgalemo.

4.3 GO IKEMELA

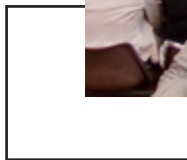
Eno ke nngwe ya dinako tse di thata mme gape e le e e gaisang, ka gore o bona tšhono ya gago ya go nna o le nosi o se mo tlhokomelong ya batsadi ba gago. Gape go thata, ka o tshwanela ke go ikapeela letsatsi le letsatsi, mo e n nang tiro e ntsi fa o lapile go tswa mo ditlhaseng tsotlhe tse o di tsenetseng mo letsatsing leo. Mme, tota ga go re sitise gonne re tla ka bokgoni jo bo jaaka go itirela dijo tsa rona, go apaya gape le go itlhokomela le go tlhokomela batho ba ba re dikologileng, mo e leng mosola mo go tlholeng lelapa le le ntšhwa le batho ba ba go dikologileng. Tirego e le yone e na le dikgwetlho, le gone o tshwanetse go tlhophisa ditsala tse di nang le maikaelelo a a tshwanang le a gago go go rotletsa fa o ntse o ithuta, ka gore ga o na tlhokomelo ya batsadi, mo go felelang ka bontsi jwa baithuti ba lebala dibuka, mme ba felela ba retelelwa ke dithuto.

LEFELO LA KALOSO

"Seno se sentle thata. O ka akanya gore morago ga nako e telele mo go kalo o dira dikerii e e rileng, go tla nako ya kaloso

- oo ijaa!!! Modimo o mogolo ka dinako tsotlhe. Dialogane di mo letlhakoreng le le lengwe, mme batsadi le batlhokomedi ba mo letlhakoreng le lengwe."

5. GO ALOGA LE GO TSWELELA PELE

Selo se le sengwe fela se se nkgontshitseng go tswela pele le go nthusa go tsepamisa boikaelelo e ne e le lebaka la ntlha le le ntlositseng kwa legaeng la me: go nna le dikerii. Bokgoni jwa go bona le go dirisa ditšhelete boikemedi di ikaegile ka se. E ne e se fela kgang ya go falola dithuto le go aloga, mme gape ke ka ntlha ya gore tota ke ne ke se na boitlhophelo bope. Ke tswa mo lemoragong la lelapa le le humanegileng mme ruri ke batla go fedisa lehuma, ka ntlha ya gore seriti le boitlotlo jwa me ga di ntetle go sala ke ntse jalo. Go galela botshelo jwa manobonobo jo ke bo boneng mo thelebišeneng le mo baagisaning le gone go ntlhotlheleditse.

Go tswa kwa kgaolong ya magae go ne ga nna mosola mo go nna mo lefatsheng leno la seeng. Ntlha ya go bo ke sa tlwaela go ya meletlong (go ya ditlhapeng tsa masigo) e ne ya nna tlhotlheletso go tsepamisa mo go gaisang mo dithutong. Poifo ya go amogiwa kgotsa go kgothosiwa le go latlhega e ne ya ntira gore ke se ye gope. E ne e se ka go bo ke ne ke sa itumelele boša jwa me, mme maitseo a ke tlileng ka one go tswa kwa lapeng a ne a tswela go nkgogela kwa tafoleng ya me ya go ithutela le setulo, le mororo kgatelelo ya go tshwana le bankane ba me ka dinako tse dingwe e ne e le ntsi thata. Ka gore ke tlwaetse go tsepamisa mo dilong tse di botlhokwa mo botshelong, ke ne ka tswela fela go dirisa madi a me ka botlhale. Seno ga se a dira gore ke tlhaolwe ke batho ba bangwe, mme ke ne ka tlhopho go nna le seabe mo go direng botsalano jo bo molemo, jaaka go tsaya karolo le go tsenela ditiro tse di farologaneng tsa metshameko mo yunibesiting, go bogela dibaesekopo le ditsala, go nna matlhagatlhaga mo go tsa social mass media, le go iketla fela kwa tikatikweng ya baithuti le ditsala kgotsa kwa mabenkeleng go mo tikologong ya khamphase.

Poifo ya go lathegelwa ke basari kgotsa sekema sa ditšhelete le yone e ne ya mpha maikatlapelo a go ithuta mmogo. Ke tswa mo lelapeng le le sa kgoneng go duelela madi a me a dithuto ka jalo ke ne ka tshwanela go ithuta thata le go netefatsa gore ke fenywa ditlhatlhobo gore ke tswela go nna le basari. Go boela kwa gae ke iphotlhere (ke se na dikerii) e ne e le matlhabisa ditlhong le go swabisa mo ke neng ke go tila ka mo go bonalang.

Go nna kwa yunibesiting ke maitemogelo a a gaisang ka gotlhe, ka gore o gololesega mo maitsholong a batsadi a go sireletsa go feta selekano le go kopana le batho ba bantšhwa ba ba nang le maitemoglo a a farologaneng. Go molemo go utolola dilo tse dintšhwa le go tswa mo lefelong la rona la go tlhaba kgobe ka mmutlwa la magae a rona, fa re ithuta ka ga bonnete jwa go iketleletsa matshelo a rona.

"LEMORAGO LA GAGO
GA LE LAOLE ISAGO YA
GAGO."

"BOTSHELO BO RE ISA
KWA MAFELONG A BOYO
A A FAROLOGANENG A
OPE A ISENG A NAGANE
KA ONE."

6. KGAKOLOLO YA BOFELO

Fa o lebelela kwa morago kwa dipolelong le maitemogelo a a kailweng mo bukeng e ke baithuti ba ba farologaneng go tswa mo ditheong tse di farologaneng, o ka nna wa amanya seemo sa gago le tse di umakilweng mo bukeng e. Ka tiriso e e lolameng ya bukana e, bonnye o ka kgona go fenyha bontsi jwa dikgwetlho tse o kopanang le tsona fa o tsenya kopo, o itemogela phetogo, le go kgotlhelela kwa yunibesiti.

Jaaka moithuti, o tshwanetse go gakologelwa dinako tsa boitumelo mo botshelong jwa gago le go beela kwa thoko tse di maswe tse di ka se busediweng kwa morago, go dira gore di se go gobatse thata. Re tshwanetse go tlhaloganya gore re tsetswe re farologane, boleng jwa rona bo mo maatleng a rona a go lwantsha dikgwetlho tsotlhe ntle le go ineela kgotsa go lelela tse di fetileng.

Tlhaeletsano e botlhokwa thata; leka go nna le mogakolodi mo botshelong mme o bue le batho ba ba fang tshedimosetso e e tlhokegang. Kgotlhelela mme o se ka wa tlaopa boiphediso jwa gago kgotsa wa bo tseela tlase, kgotsa wa tlhoka go bo tsaya tsiya. Ngaparela ditumelo tsa gago mme o gaisane le wena – ikage ka letsatsi lengwe le lengwe.

KE DIRA ENG JAANONG?

Fa o kgatlhegela go ya kwa yunibesiting – kgotsa fa o itse mongwe yo o nang le kgatlhego – kgato ya ntlha ke go senka ka Google maina a diyunibesiti tse o di kgatlhegelang. Ke gone o ka lebang gore go rutiwa eng le dikarolo tse di farologaneng tsa thuto.

Fa o se na go nna le tshedimosetso e o e tlhokang, tobetsa mo go “admissions” kgotsa “applications” go dira kopo mo inthaneteng. Go tlaa nna le ditlha tsa kgolagano fa o batla go letsa mogala kgotsa go romela imeile e e kopang kgakololo ya go ya pele.

O elelediwa masego le katlego!

7. DITEBOGO

YUNIBESITI YA JOHANNESBURG

Amos Vusi Msiza
Asiphe Mvandaba
Dennis Mohlalela
*Edison Muthisi
Elias Moyana
Ellon Makhuvele
*Enocent M. Maake
Eubert Khosa
Fumani T. Monareng
Ignatia Malebo Namane
Kagiso Manyamma
Kamogelo Mogane
Keletso C. Maine
*Mack Mogale
Madise Kenneth Moteme
Masala Ramanugu
*Mpho G. Mphahlele
Nosipho Zondo
Rocky Ramaube
Sefakoane Ntsoane
*Sinah M. Phatlane
*William Ndhlovu
*Zandile Tsotetsi

YUNIBESITI YA RHODES

Abongile Deliwe
Andiswa Mabusela
Aphelele Mafuya
*Avela Pamla
Funeka Mjoli
Indiphile Ntlanga
Kamvalethu Vanqa
Lazola Mpapela
*Ludumo Mgobo
Mfanelo Bomoyi
Mpfunzeni Mudau
Nangamso Cewu
Noxolo Mabena
Papama Vose
Phoziswa Ndumndum
*Putuma Balintulo
Sandisiwe Dakela
Sesethu Dunywa
Vuyisile Mohlala
Zanokhanyo Mazeka
Zenande Ratazayo
Zenande Sojoli
Ziyanda Tilana
Zizopho Ngcingi

YUNIBESITI YA FORT HARE

Andisiwe Mdlungu
*Anovuyo Sidubedube
*Asandiswa Tshotsho
*Fada Bonwabise
Hlangalwethu Mgwayi
*Kabelo P. Lehula
* Kgotsotalang M. Monoane
*Luvo Mzinyathi
*Michael S. Mamba
Mpumelelo Candlovu
* Ndibulele Majikijela
* Nelile Mponjwana
Sesethu Mlokothi
Siposethu Xipula
* Siyanda Peter
Zamokhuhle Mdingi
Ziyanda Diko
Zizile Mamba Manzi

ELA TLHOKO

Ditebogo go Joel Roberts
le Liam Wisker ka thuso ya
bone ya go tseleganya.

Ditebogo go Karma Elston
ka go dira moakanyetso le
go fometa tokomane e

SETLHOPHA SA TLHOTLHOMISO YA POROJEKE

Alison Curry
Beatrice Akala
Brenda Leibowitz
Emmanuel Mgqwashu
Gina Wisker
Hellen Ochuot
Karen Desborough
Kibbie Naidoo
Lisa Lucas
Lorenzo Dalvit
Lulekwa Baleni
Martha Chigovanyika
Nathi Madondo
Ntsika Kit
Patricia Muhuro
Rachel Masika
Shashi Cullinan Cook
Sheila Trahar
Sue Timmis
Susanna Siddiqui
Tatenda Chatikobo
Thea de Wet

KA GA POROJEKE

Ka tshwaraganelo le diyunibesiti mo kgaolong e anameng ya Borwa jwa Aforika, re tlhotlhomisitse maitemogelo a phetogo ya baithuti go ya kwa thutong e kgolwane mo Aforikaborwa, re dira le batlhotlhomisi-mmogo ba baithuti, baakatemi le baeteledipele ba yunibesiti.

Porojeke eno ya tshwaraganelo ya Newton Fund ya dikgwedi tse 36, e e abetsweng matlole ke ESRC le NRF, e simolotswe ka Diphallane 2016 mme ya wediwa ka Lwetse 2019.

E tshwaetswe go Brenda Lebowitz
1957 - 2018

Go bona tshedimosetso ya go ya pele tseweetswee ikgolaganye le
sarihe-project@bristol.ac.uk

Ditshwantsho tsotlhe di tswa mo porojekeng
ya SARiHE

-

Tiro e e filwe laesense ka fa tlase ga Creative
Commons Attribution-Non-Commercial-
ShareAlike 4.0 International License.

*(Go bona khopi ya laesense e, etela mo:
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>)*

